

Алыкулова Г.К.

**КЫРГЫЗСТАН МЕНЕН РОССИЯНЫН ЖОГОРКУ
ОКУУ ЖАЙЛАРЫНЫН БАЙЛАНЫШЫ – МАМЛЕКЕТТЕРДИН
КЫЗМАТТАШТЫГЫН БЕКЕМДЕЙТ**

Алыкулова Г.К.

**СВЯЗЬ МЕЖДУ КЫРГЫЗСКИМИ
И РОССИЙСКИМИ УНИВЕРСИТЕТАМИ УКРЕПЯТ
СОТРУДНИЧЕСТВО ДВУХ СТРАН**

G.K. Alykulova

**RELATIONS BETWEEN THE KYRGYZ AND
RUSSIAN UNIVERSITIES STRENGTHEN COOPERATION
BETWEEN THE TWO COUNTRIES**

УДК: 378:327

Макалада азыркы жаңы технологиялык замандын талабы болгон жана ааламдашуу процессинин жүрүшүнө жараша, жалпы эле дүйнөлүк мейкиндикке умтулуу билим жана илимдин туруктуу да, тез да өнүгүп туруусун талап кылаары жана бул талаптарды ишке ашырууда эл аралык байланыштар менен гана ишке ашырылаары белгиленген. Кыргызстандагы экономикалык кризиске жана саясий айрым окуяларга карабастан, өлкөнүн алдындагы олуттуу милдеттердин бири - өзүнүн илимий потенциалын сактап калуу жана өнүктүрүү милдети болгон. Жогорку окуу жайларынын ортосундагы илимий байланыштар жаңы институционалдык механизмдерди түзүүнү, жоболорду жана эки өлкөнүн ортосундагы жана башка расмий документтерди талап кылган. Ушундай кырдаалда биринчи кезекте Россия Федерациясы менен илимий байланыштарды калыбына келтирүү жана андан ары өнүктүрүү стратегиялык милдеттерден болуп саналган.

Негизги сөздөр: жогорку окуу жайлар, Кыргызстан, Россия, байланыштар, мамлекет, билим берүү, реформа, адистиктер, гуманитардык, социалдык.

В статье отмечается, что в современном технологическом веке и в процессе глобализации стремление к глобальному пространству требует устойчивого и быстрого развития образования и науки, и выполнение этих требований может быть достигнуто только через международные отношения. Несмотря на экономический кризис и некоторые политические события в Кыргызстане, одной из важнейших задач, стоящих перед страной, было сохранение и развитие ее научного потенциала. Научные связи между высшими учебными заведениями требовали создания новых институциональных

механизмов, положений и других официальных документов между двумя странами. В сложившейся ситуации восстановление и дальнейшее развитие научных связей с Российской Федерацией являлось одной из стратегических задач.

Ключевые слова: университеты, Кыргызстан, Россия, отношения, государство, образование, реформа, специальности, гуманитарные, социальные.

The article notes that in the modern technological age and in the process of globalization, the pursuit of global space requires the steady and rapid development of education and science, and the fulfillment of these requirements can only be achieved through international relations. Despite the economic crisis and some political events in, one of the most important tasks facing the country was the preservation and development of its scientific potential. Scientific relations between higher education institutions required the creation of new institutional mechanisms, regulations and other official documents between the two countries. In this situation, the restoration and further development of scientific ties with the Russian Federation was one of the strategic tasks.

Key words: universities, Kyrgyzstan, Russia, relations, state, education, reform, specialties, humanitarian, social.

Жогорку окуу жайлардын эл аралык кызматташтыгында Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын ортосундагы байланыштар Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларынын өлкөнүн саясий-экономикалык жаңы система шартында жогорку билимди өнүктүрүүсүнө жана сапатын жогорулатуусуна түздөнтүз көмөк берген. Анткени Кыргызстандын жогорку окуу жайларында жүргүзүлгөн реформалар окуу жайлардан жаңы адистиктердин ачылышын, кадрларды

кайрадан даярдоону, билим берүүнүн мамлекеттик стандарттарын иштеп чыгууда иш тажрыйбаларды алмашууну талап кылган. Ошондуктан Кыргызстандын дээрлик ар бир жогорку окуу жайынын стратегиялык өнүгүү пландарында эл аралык кызматташуу негизги багыттардын бирине айланган. Жогорку окуу жайлардагы эл аралык бөлүмдөрдүн иши активдешип, ал эң оболу салтка айланган практикага ылайык Россия Федерациясына басым жасаган. Анткени Кыргызстан менен Россиянын билим берүү жаатындагы кызматташтыгы өзүнчө бир тарыхый мезгилди камтыйт.

Кыргызстанда билим берүү, анын ичинде жогорку билим берүү системасынын калыптануусунда жана өнүгүүсүндө Кеңеш бийлигинин орду жана ролу өзгөчө экени тарыхый чындык.

Г.А. Рудов таамай белгилегендей, советтик орус интеллигенциясынын мыкты өкүлдөрүнүн жардамы менен кыргыз эли өзүнүн улуттук жазмасына ээ болду. Өзүнүн улуттук интеллигенциясы, элдик билим берүү системасы ж.б. калыптанды [10].

Албетте, кандай гана мамлекет болбосун анын улуттук маданияты, анын ичинде билим берүүсү ошол доордун тарыхый шартынан тыш өнүгө албайт. Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн тарыхында кеңеш мамлекетинин жана орус элинин ролу бөтөнчө. Кайсы бир улуттун башка элдин жетишкендиктерин өзүнө өздөштүрүп алуусу анын маданиятынын, илиминин жана билиминин жашоого ылайыкташуусундагы башкы маанилүү критерий болуп саналат.

Кыргыз Республикасы, Россия Федерациясы менен болгон коомдук-саясий, социалдык-экономикалык жана гуманитардык-маданий байланыштарына чоң маани берет. Айрыкча акыркы мезгилде жогорку билим берүү жаатында бу эки өлкөнүн ортосундагы байланыштар кеңейди. Ал эми жогоруда белгилегендей, 1996-жылы 29-мартта түзүлгөн Россия Федерациясынын Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ортосундагы жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык тууралуу Келишими эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара мамилелердин кеңейүүсүн шарттап, Кыргызстандан Россия Федерациясына барып жогорку билим жана кесип алууну көздөгөндөр үчүн мыйзамдуу жол ачып, колдоо көрсөткөндүгү менен баалуу болгон. Ошондой эле бул документ Россия Федерациясы менен Кыргыз Республикасынын жогорку окуу

жайларынын, илимий-изилдөө мекемелеринин ортосундагы өз ара түздөн-түз алаканы чыңдоого жана активдештирүүгө өбөлгө болгон.

Жогорудагы Келишимге ылайык эки мамлекеттин жогорку окуу жайларынын базасында филиалдарды түзүү мүмкүнчүлүгүнө да жол ачылган. Натыйжада Кыргызстанда Россиянын жогорку окуу жайларынын төмөнкүдөй: Ош шаарындагы Россия Мамлекеттик социалдык университеттин филиалы (1996), Кыргыз-Орус билим берүү Академиясы (1997-), Ишкердик жана укук Москва институтунун Караколдогу филиалы (1998), Ишкердик жана укук Москва институтунун Бишкектеги филиалы (1999), «Россия мамлекеттик соода-экономикалык университетинин» Бишкек филиалы (2002), Россия экономикалык университетинин Бишкектеги филиалы (2002), Д.Ф. Устинов атындагы «Военмех» Балтика мамлекеттик техникалык университетинин филиалы (2004), Ишкердик жана укук Москва институтунун Ошто (2004), жана филиалдары, Кыргыз-Орус биргелешкен Бишкек окуу борбору ж.б. ачылып, иштеп жатат [13].

КМШ өлкөлөрү ичинде Кыргызстанда биринчи жолу Кыргыз-Орус Славян Университетинин жана башка жогорку окуу жайларынын ачылышы, ошондой эле орус тилине расмий тил деген статустун берилиши ошол мезгилде Кыргызстандын орус тилдүү жарандарына келечекке болгон ишенимди пайда кылган. СССР тараганга чейин Кыргызстандагы эң көп сандагы этникалык топ орус улутундагылар болушкан [11].

Албетте, Кыргызстан эгемендик алгандан кийин өлкөнүн мамлекеттер ортосундагы байланышы жаңы деңгээлге жана форматка көтөрүлдү. Ушундай шартта жаңы өз алдынча эгемен мамлекет менен ар тараптуу кызматташууга Туркия, Кытай, АКШ, Япония, араб мамлекеттери сыяктуу дүйнөнүн көптөгөн ири өлкөлөрү өздөрүнүн кызыкдарлыгын билдиришкен. Кыргызстан бул мамлекеттер менен бүгүнкү күндө өз ара алака-кызматташтыктарды жүргүзүп келет. Бирок ошого карабастан, Россия башкы стратегиялык партнер катары кала берет. Анткени, көп жылдан берки салт болуп келген тарыхый кызматташтык бул эки өлкөнүн ортосундагы өзгөчө ишенимди, бири бирин колдоону жана өз ара мамиледеги жакындыкты пайда кылган эле.

Эки өлкөнүн ортосундагы өз ара мамиле 1991-жылдын 21-июлунда кабыл алынып, 1992-жылы 24-

мартта күчүнө кирген мамлекеттер аралык мамилелердин негиздери жөнүндөгү Келишимде Кыргызстан менен Россиянын ортосундагы өз ара мамилелердин төмөнкүдөй жаңы принциптери белгиленген:

- рационалдуулук – чет өлкөлөрдүн билим берүүсүндөгү улуттук билим берүү системасынын тарыхый калыптанган структурасы, формасы жана практикасы менен адекваттуу шайкеш келген концепцияларды, методдорду жана элементтерди туура жана сабаттуу интеграциялоого умтулуу, булардын чегине кирбеген чет элдик билим берүү технологияларын чечкиндүү четке кагуу;

- динамизм – эгемендик алгандан кийин тез арада жогорку натыйжалуу иш-аракеттерди талап кылган билим берүү чөйрөсүндөгү кырдаалдан улам тездетилген, мазмунга бай жана кеңири эл аралык билим берүү байланыштарын куруу;

- демократиялуулук – партнердук мамилелерди тең укуктуу, тунук, туруктуу жана конструктивдүү платформада түзүүгө багыт алуу;

- прогностикалуулук–келечекке умтулуу, илимий маалыматтардын негизинде жакынкы аралыкта билим берүүнү жана билим берүү байланыштарын өнүктүрүүнүн магистралдык жолдорунун перспективаларынын ар кандай варианттарын моделдөө [12,5].

Ал эми жогоруда белгилеп өткөн 1996-жылкы Москвада Кыргызстан менен Россиянын өкмөттөр аралык жогорку билим берүү тармагындагы кызматташуу тууралуу Келишимге ылайык, 1998-жылы Россиянын Элдердин достугу университети, Москва Лингвистикалык университети, Москва айыл чарба Академиясы сыяктуу ири окуу жайларына Экология жана жаратылышты пайдалануу, журналистика, нефтинин жана газдын геологиясы, социалдык чөйрөдөгү менеджмент, ачык тоо иштери жана башка адистиктерге орундар берилген. Ал эми 2001-жылы 33 адистик боюнча 41 бюджеттик орун берилген. 2000-2001-окуу жылынын өзүндө эле Россия Федерациясында 244 студенттер жана аспиранттар билим алышкан [14].

2004-жылдан баштап 2007-жылга чейин Орусиянын жогорку окуу жайларында туруктуу түрдө бюджеттик негизде 80 орун берилип турган. 2004-жылы кыргызстандыктарга 82 орун, 2005-жылы болсо 80 орун, 2006-жылы 80 орун, 2007-жылы 80 орун студенттерге жана 5 орун аспиранттар үчүн берилген. Бул окуу жайлар Россиянын Москва, Санкт-Петербург, Иркутск,

Новосибирск, Воронеж, Томск, Омск, Красноярск сыяктуу 40 шаарында жайгашкан окуу жайлары болуп саналат. Жыйынтыгында 2007-жылы жалпысынан бюджеттик негизде Россиянын жогорку окуу жайларында 400 кыргызстандык окуган [8]. Бул 2000-2001-окуу жылына салыштырганда 256 студентке көптүк кылган.

2007-2008-окуу жылында Россиянын билим берүү жана илим Министрлигинин маалыматы боюнча Кыргызстандан 8000ден ашуун студенттер билим алышкан, алардын ичинен 6500 контракттык формада окушкан. Ал эми Россия Федерациясынын Коргоо министрлигинин аскердик окуу жайында 200дөн ашуун кыргызстандык билим алган.

Ал эми кийинки 2008-жылдан баштап 2012-жылга чейин котормо жана котормого киришүү, информатика, өнөр жай жана жарандык курулуш, имараттарды долбоорлоо, радиобайланыш, радиоберүү жана телевидение, стоматология, полиграфия, филология, тарых жана башка көптөгөн адистиктерге атайын квота аркылуу жылына орто эсеп менен 100дөн студент кабыл алынып турган. 2008-жылы 90 орунга, 2009-жылы 112 орунга, 2010-жылы 120 орунга, 2011-жылы 92 орунга, 2012-жылы 80 квота орундар бөлүнүп берилген [9].

2007-жылы Кыргызстанга Россия Федерациясынын тышкы иштер министри С.В.Лавровдун расмий визит менен келген маалындагы сүйлөшүү учурунда Россиянын жогорку окуу жайларына кыргызстандык студенттерди окутуу үчүн квотаны көбөйтүү маселеси каралган. Кыргызстан менен Россиянын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү реалдуу байланыштары эки өлкөнүн стратегиялык өнөктөштүгүндө да чоң мааниге ээ болот.

Жогоруда статистика көрсөткөндөй, Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларына кыргызстандыктар үчүн бөлүнгөн бюджеттик орундар жыл санап көбөйүп турган.

Ал эми Россия Федерациясынан Кыргызстанга келип окуган студенттердин саны да 2002-2003-жылдардан тартып 2010-2011-жылдар аралыгында аз-аздан улам көбөйүп отурган. Алсак, 2002-2003-жылдары алардын саны 371 болсо, 2007-2008-жылдары 635ке жеткен [5;4]. Ал эми 2010-2011-жылдары 818 россиялык жаран Кыргызстандын окуу жайларында билим алышкан [6;2].

2003-жылы 21-мартта Бишкек шаарында Кыргызстан менен Россия Федерациясынын алдыңкы жогорку

окуу жайларынын ректорлорунун эки күндүк жолугушуусу болуп өтөт. Бул жолугушуунун алкагында Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын ортосундагы кызматташуу тууралуу маанилүү меморандумдарга кол коюлган. Делегацияны Билим берүү министри В.Филиппов жетектеп келген. 22-март күнү Россиялык делегацияны ошол мезгилдеги өлкө президенти кабыл алып, Москва Мамлекеттик Университетинин ректору В.Садовничийге эки өлкөнүн ортосундагы маданий жана интеллектуалдык байланыштарды чыңдоого кошкон салымы үчүн “Данакер” орденин тапшырат [3]. Ал эми ошол мезгилдеги Россиянын Билим берүү министри В.Филипповго И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик Педагогикалык университетинин ардактуу доктору наамы ыйгарылат. Ошол эле эле күнү В.Филиппов Бишкек Гуманитардык университетинде лекция окуган. Бул жолугушуулар учурунда эки өлкөдөгү жогорку билим берүү системасындагы реформанын жана сапаттуу билим берүү маселелери талкууга алынат, кызматташуу гана эмес, Россиялыктар Кыргызстандагы жогорку окуу жайлардын өнүгүүсү үчүн колдоо көрсөтүүгө даяр экендиктерин да билдиришкен. Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларына бюджеттик орунга өткөндөр акысыз окушкан, россиялык студенттер алган өлчөмдө стипендия алышкан, жатаканага жайгашышкан, мыйзамга ылайык медициналык кызматтардан пайдаланышкан. Бюджеттик орундарды кыргызстандыктарга берген окуу жайлар Россия Федерациясынын мыкты жана ири окуу жайлары болуп саналат.

Экинчиден, кыргызстандыктар Россия Федерациясынын Кыргыз Республикасындагы Элчилиги жетектеген “Мекендеш” программасы боюнча да окууга тапшыра алышат. Бул программа да Россиянын жогорку окуу жайларындагы бюджеттик орундарга студенттерди кабыл алууга көмөктөшөт. Россия мамлекети биздин жаштарга квота берген адистиктер өлкөбүз үчүн өтө керектүү адистиктер болуп саналат. Алар юриспруденция, медицина, техникалык адистиктер, экономика, салык жана салык салуу, психология, экономикадагы математикалык методдор, электроэнергетика, чыгыш таануу, журналистика, автомобилдик чарба жана башкалар [148].

Россиянын жогорку окуу жайларында окуган кыргызстандык жаштар окуусун аяктагандан кийин көпчүлүгү өз өлкөсүнө кайтып келишет. Анткени алар Кыргызстанда абдан керектүү адистер жана сапаттуу билимдин ээси катары жумушка тез орношо алышат. Мисалы, 2006-жылы 75 Кыргызстандык Россиянын жогорку окуу жайларын аякташкан. Алардын дээрлик баары Ата мекенине кайтып келишкен [1].

2000-жылдан баштап Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университети, И.Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык Академиясы, К.Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университети, И.Арабаев атындагы КМУ, КР ИИМинин Бишкек Жогорку Мектеби жана башкалар Россиянын башкы жогорку окуу жайлары менен болгон кызматташтыгын активдештирген.

Россиядагы Кыргыз Республикасынын элчилигинен алган маалыматка таянсак, Россиянын жогорунда билим алып, илимий ишин өнүктүрүп жаткан аспиранттардын саны жыл сайын көбөйүп жатат. Алсак, 1994-жылдан 2004-жылга чейинки 10 жыл аралыгында бюджеттик жана контракттык негизде аспирантурада 48 кыргызстандык окуган болсо, 2007-жылы бюджеттик гана бөлүмдө 60ка жакын кыргызстандык окуган [144].

2000-2004-окуу жылдарында эле студенттерди алмаштырып окутуу программасынын алкагында 600 студенттер жана аспиранттар Россия Федерациясында билим алышкан. Ошол эле учурда бул көрсөткүч - Өзбекстанда - 117, Казакстанда - 90, Тажикстанда - 50, Украинада -18 болгон [7,15].

Бул статистика Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын чет өлкөлүк окуу жайлар менен болгон кызматташтыгында Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен болгон алакасы бөтөнчө орунда экенин көрсөтүп турат.

Адабияттар:

1. Аркабаева Ч. Орусияда окугандар мекенине кайтышабы? // “Кутбилим”, 2007, 20-апрель.
2. Байсабаев Б. Кыргызстанцы хотят получить именно российское образование, отвечающее мировым стандартам. // “Кутбилим”, 2010, 2 июль. №25.
3. В Бишкеке большой Российский “десант образования” // “Кут билим”, 2003, 20-март.

4. Лиферов Анатолий Петрович. Основные тенденции интеграционных процессов в мировом образовании: Дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.01: Рязань, 1997. - 336 с.
5. Национальный Статистический комитет Кыргызской Республики. Образование и наука в Кыргызской Республике, Бишкек, 2008. - 131-б.
6. Национальный Статистический Комитет КР. Образование и наука в Кыргызской Республике. Бишкек, 2012. - 137-б.
7. Национальный отчет Система высшего образования Кыргызской Республики: состояние и перспективы. - 1992-2001-жж.
8. Пресс служба Министерства образования и науки. "Российские вузы ждут абитуриентов из Кыргызской Республики". // "Кут билим", 2007, №12, 13-апрель.
9. "Прием граждан Кыргызстана в Российские вузы". // "Кут билим", 2008, 29-май.
10. Райымбекова К. "Высшее образование суверенного Кыргызстана" [Текст]: дисс ... к.ист.н.: 07.00.02. / Райымбекова К. - Б., 1999. - 164 с.
11. Славянский мир в Кыргызстане. - Б., 2008.
12. Халанский И.В. Из истории международных отношений Кыргызской Республики в сфере образования (1991-1999) [Текст]: автореф. дисс ... к.ист. н.: 07.00.02. / И.В. Халанский. - Б., 2000. - 27 с.
13. <http://www.russia.edu.ru/obruch/sng/1115/>
14. http://www.unesco.kz/education/he/kyrgyz/moec_kg_ru.htm